

Тепла О.М. (Київ, Україна)

Лексико-семантичний словотвір ботанічних номенів

Розглядаються питання лексико-семантичного словотвору ботанічних номенів.

Ключові слова: ботанічні номени, номінація, словотвір.

Рассматриваются вопросы лексико-семантического словообразования ботанических номенов.

Ключевые слова: ботанические номены, номинация, словообразование.

The problems of the lexical and semantic word building of the botanical denominations are considered.

Key words: botanical denominations, nomination, word building.

На початку ХХІ століття дослідження специфіки формування і функціонування галузевих терміносистем української мови набувають все більшої ваги серед інших наукових праць, що стосуються лексикологічного рівня мови. З утворенням незалежної держави актуалізувалися питання співвідношення словникового складу мови і термінологічної лексики, яка є невід'ємним і важливим елементом загальнонаціональної мови. Особливості термінологічної номінації в українській та в інших слов'янських мовах досить докладно проаналізовано у працях І. В. Волкової, Д. В. Горбачука, Л. Д. Малевич, Т. В. Михайлової, Н. В. Місник, Л. О. Симоненко, О. В. Чуєшкової та ін. Однак малодослідженою залишається ботанічна термінологія. Робота в цьому напрямі обмежувалася досі в основному кодифікацією лексем у тлумачних і перекладних російсько-українських ботанічних словниках, описом частини лексики, деякими історико-етимологічними розвідками. Відсутність наукового підходу при формуванні ботанічної та термінології на ранніх етапах її розвитку певною мірою спричинила її сучасну ненормованість: досі трапляються неусталені поняття і назви, відзначається певна нечіткість їх вираження засобами мови. Сукупність термінів становить термінологію, а сукупність назв рослин становить номенклатуру. Проведене дослідження присвячене саме ботанічній номенклатурі.

Мета роботи – визначити основні механізми творення ботанічної номінації.

Ботанічна номенклатура української мови характеризується як семантичною неоднорідністю, так і різноманітністю словотвірної структури. Системність термінів української ботанічної номенклатури та їх похідних виявляється у тому, що слова об'єднуються у словотвірні типи. У лінгвістиці словотвірний тип розглядається як «формально-семантична схема творення похідних слів, яка характеризується належністю мотивуючих слів до однієї частини мови, формально й семантично тотожним словотворчим формантом» [2, 114].

Усі українські лексеми, що позначають найменування рослин, структурно поділяються на два типи: ботанічні номени і терміни-

словосполучення. Словотворчі типи номенів представлені трьома основними способами: лексико-семантичним, морфологічним і морфолого-синтаксичним. Розглядаючи словотворення ботанічних номенів, особливо увага приділяється питанням їх мотивації, яка є важливою ознакою аналізованих номінацій. Нами розмежовуються терміни “мотивоване” – “мотивуюче” (“мотиватор”). Терміни “мотивоване” і “мотивуюче” (“мотиватор”) дають змогу залучити до словотвірного аналізу морфемно не виражену деривацію. Мотивованою вважають таку назву, яка має прозору семантичну структуру, що допомагає розкрити мотив номінації. Мотивованість мовного знака – певна закономірність, не випадковість відношення (зв’язку) між позначуваною і позначальною сторонами знака, між змістом і формою мовної одиниці, між поняттям і його назвою [1, 87].

Найчастіше мотивом номінації похідних ботанічних номенів є **зовнішня подібність** між рослинами, зокрема:

- **форми**: а) листя, квітів (*липка* «абутилон» – назва зумовлена тим, що листя деяких видів канатника схоже на листя липи; *бобівник* «трифоль» – похідне від біб; назва зумовлена подібністю листків цих рослин до бобових; *маковка* «глички жовті» – назва мотивується подібністю форми квітів до коробочки з плодами маку; *макушка* «конюшина», квіти конюшини зібрані в головки, які своєю формою нагадують маківки); б) за подібністю висхідного стебла; плоду (*кукурудз* «гніздівка звичайна» – назва зумовлена зовнішньою подібністю стебла гніздівки до стебла кукурудзи; *кохва* «люпин», похідне від *кохва* «кава», «кавове дерево» за подібністю плодів цих рослин; *бараболя* «земляна груша» – результат перенесення і словотворчої видозміни назв *бараболя* «картопля»; перенесення зумовлене схожістю кореневих бульб цих рослин до бульб картоплі);

- **запах** (*дуковиця* «гриб часничник великий» – назва пояснюється специфічним запахом гриба, який нагадує запах часнику; *лимонник* «витка кушова рослина» – назва пояснюється тим, що коріння і стебла рослини при розтиранні пахнуть лимоном);

- **розмір** (*лепеха* «аір» – назва зумовлена великим розміром листя лепехи);

- **колір** (*лимонка* (сорт груші народної селекції) – назва зумовлена яскраво-жовтим кольором достиглих плодів, подібним до кольору лимона; *лебідка* «материнка звичайна» – пов’язане з лобода, назва зумовлена схожістю в забарвленні листя обох рослин; *бурячки* «гірчак східний» – пов’язане з буряк, назва може пояснюватися тим, що кореневища деяких видів гірчака на зрізі мають червонуватий колір).

Рідше реалізовані мотиваційні ознаки «**смак**» (характерна для назв сортів рослин – *картопляна груша* «сорт груш»); «**використання**», «**придатність для вживання в їжу**» (*липка* «буркун жовтий» – назва зумовлена тим, що в народній медицині й побуті рослини використовуються подібно до липи).

Семантичний аналіз досліджуваних ботанічних назв дозволив встановити, що переважна їх більшість походить від назв реалій живої природи.

Продуктивними у творенні ботанічних номенів виявилися назви людей як загальні: назви родинних відносин, спорідненості й свояцтва, за соціальним та суспільним станом, професією, заняттям, родом діяльності, національною, належністю (*вдова* «айстра» – результат перенесення назви удова; назва, очевидно, пояснюється пізнім строком цвітіння айстр, коли вони залишаються ніби самотніми на грядках; *братки* «фіалка триколірна» – похідне утворення від брат; назва зумовлена тим, що кожна квітка відповідних рослин має різнокольорові пелюстки, і пов'язана з казкою про брата і сестру, які, не знаючи про це, одружилися, а щоб не розлучатися, перетворилися в цю квітку), так і антропоніми: імена та прізвища.

Ботанічні назви, похідні від антропонімів, мотивовані переважно зовнішніми ознаками, причому часто основою асоціювання є не реальні ознаки, властивості людини, а сталі оцінки, образне осмислення, наприклад, кілька рослин з червоними плодами мають назви *комсомолка*, *сталінка*. Назви титулованих осіб, привілейованих верств населення, виступають базою творення флорономенів, які позначають рослини з гарним зовнішнім виглядом, які вирізняються розміром, кольором, смаком, запахом на тлі інших рослин; такі назви передають і емоційно-оцінну характеристику рослини (*королиця* – “ромашка лікарська”, “жовтий неістівний гриб”; назва зумовлена короноподібною формою квітки ромашки і кільця навколо ніжки мухомора).

Продуктивним є творення ботанічних назв від **зоономенів**. При цьому мотивом номінації виступають різні ознаки, зокрема **зовнішня подібність між тваринами і рослинами** (*баранки* «кульбаба», «цвіт у вигляді сережок, базьки» – похідне утворення від баран; назва зумовлена подібністю пуху кульбаби і сережок до м'якої шерсті ягняти; *баранчик* «первоцвіт» – похідне утворення від баран; назва зумовлена подібністю квіток первоцвіту до баранячих рижків; *котик* – “суцвіття верби, лози”; результат перенесення на суцвіття назви “котик” за подібністю м'якого й пухнастого суцвіття верби до шерсті kota).

Менш поширеними мотиваційними ознаками є:

- **реакція, яку рослини викликають у представників тваринного світу** (*боюся* «молочак» – пов'язане з бояться; назва зумовлена тим, що ця рослина містить отруйні речовини і не поїдається худобою);

- **використання** (*баранець* «п'ядич, плаун» – пов'язане з баран; назва зумовлена тим, що рослина застосовувалася проти ковтунів у овець; *блощва* «блещична трава» – похідне утворення від блощиця; назва зумовлена тим, що ця рослина використовувалася для боротьби з шкідливими комахами);

- **кормові якості рослини** (*верблюдка* «волошка розлога» – похідне утворення від верблюд; назва стосується степових рослин, що поїдаються вівцями, козами, верблюдами).

Усе це є свідченням ієрархії цінності цих зв'язків у загальній мовній картині світу носіїв української мови, в якій домінує мотиваційний зв'язок рослини з іншою рослиною.

Отже, найчастіше асоціативний зв'язок флорооб'єктів з іншими денотатами відбувається за зовнішньою подібністю, рідше – на підставі оцінки внутрішніх та функціональних властивостей рослин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Азарова Л. Є.* Структура та фонетична побудова складних одиниць у концепції «золотої пропорції» / Лариса Євстахіївна Азарова. – Вінниця, Нова книга, 2001. – 284 с.;
2. *Головин Б.Н.* Лингвистические основы учения о терминах: [учебное пособие для филологических специальностей вузов] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.;
3. *Етимологічний словник української мови: у 7 томах* / [ред. О. С. Мельничук]. – Т. 1-3. – К.: Наукова думка, 1982-1989.

Теряєв Д.О. (Київ, Україна)

Звучащая речь оригинала и перевода в концепции золотого сечения (экспериментально-фонетическое исследование)

За результатами експериментально-фонетичного дослідження акустичної природи поезії О.Пушкіна, перекладів М.Рильського встановлено гармонію звучання за критеріями золотого перетину.

Ключові слова: експериментально-фонетичне дослідження, акустична природа, поезія, золотий перетин, переклад

На основани результатів експериментально-фонетического исследования акустической природы поэзии А.Пушкина, переводов М.Рыльского установлена гармония звучания по критериям золотого сечения

Ключевые слова: экспериментально-фонетическое исследование, акустическая природа поэзии, золотое сечение, перевод

On results foundation of experimentally-phonetic research of acoustic nature poetry O.Pushkin's and M.Rylskij's translations established harmony sounding to criterion of golden section.

Key words: experimentally-phonetic research, acoustic nature, poetry, golden section, translation

Золотое сечение – критерий гармонии, красоты, стабильности, оптимальности – проявляется в строении живой и неживой природы от атома до Галактики, известное с античной эпохи, на современном этапе раскрывает новые перспективные исследования в экономической науке, машиностроении, медицине, градостроительстве, информационных системах, цифровых технологиях, управлении, дизайне и др. Золотая пропорция заложена в организме человека: строении клеток, хромосом, идеальном артериальном давлении, частоте сердцебиения, распределении кровяных телец, электрических колебаниях головного мозга, отношениях размеров тела человека и т.д. [11], [15]. В нашей работе принята гипотеза о золотом сечении в речеобразовании.